

*Nyelvtudományi döntések az állattenyésztésben

¹Bodó I., ²Fábián P., ²Hőnyi E., ¹Jávorka L.

¹Szent István Egyetem, Állatorvos-tudományi Kar, 1400 Budapest, Pf. 2.

²MTA Magyar Nyelvi Bizottsága, 1051 Budapest, Roosvelt tér 9.

ÖSSZEFOGLALÁS

Mottó: "... a nyelvművelő szemléletnek is meg kell változnia. Az engedékeny, a jó szándékban bízó, tanácsadásra szorító nyelv művelés hatástalannak bizonyult, ahogy nem lehet hársfateával leküzdeni a tüdővést. A nyelvrontás ugyanis a nyelv működésébe történt sorozatos beavatkozás eredménye. A nyelv nem *romlik*, hanem *rontják*. Szándéktalanul talán, esetenként jóhiszeműen, de mindig emberi beavatkozással. Ez ellen csak hasonló méretű és hatású beavatkozás használható." (Láng G.: *Iskolakultúra – Társadalomtudomány*, 1991/4.)

Amint a jobbító szándékú politikai határozatok, úgy a tudomány eredményei alapján hozott döntések sem válnak máról holnapra valósággá. Ezek helyességéről meg kell győzni az érintett embereket, mégpedig kellő módszerrel. A meggyőzhetőség azonban függ a fogékonyságtól, az pedig attól, hogyan és mi iránti fogékonyságra nevelték őket: a föltétlen engedelmességre, a jó szabályok betartására, a jó keresésére vagy az önálló gondolkodásra és cselekvésre. E gondolatok jegyében és az alábbiakban részletesen ismertetett kényszerítő tényezők hatására fogtak össze 1995-ben az állattenyésztők a segítségül hívott nyelvészekkel. Az Állattenyésztő Professzorok Klubjának megbízásából ekkor készült el az állatfajták nevének helyesírásáról szóló szabályzat, amelyet a Magyar Tudományos Akadémiának mind az Állattenyésztési és Takarmányozási, mind a Magyar Nyelvi Bizottsága elfogadott. Az Állattenyésztési és Takarmányozási Tudományos Bizottság egyben határozatot hozott a *súly* szó hagyományos, köznyelvi (az SI-vel ellentétes) értelmű használatának visszaállításáról az állattenyésztési szaknyelvben, szakirodalomban, adatszolgáltatásban és törzskönyvezésben. Az állásfoglalásokat és azok magyarázatát ugyan már megjelentette az *Állattenyésztés és Takarmányozás* 1995. 5. számában, de tájékoztatásul, a széleskörű hozzáférhetőség és szíves tudomásulvétel céljából a szerzők most az *Acta Agraria Kaposváriensis* szerkesztőségét is felkérték ezek közzétételére, hogy az állattenyésztést művelő, irányító, kutató és oktató szakemberek a benne foglaltakat munkájuk során figyelembe vehessék és alkalmazhassák, de az állattenyésztést még csak tanuló, szakembernek készülő, tehát értelmiségi pályát választó fiatalok is megismerhessék, és ilyen minőségükben – nemcsak állatfajtáinknak, hanem – szaknyelvüknek, s ebből eredően anyanyelvünknek is hű ápolói és védői legyenek.

* A cikk eredeti változata az „Állattenyésztés és Takarmányozás” 1995. 5. számában jelent meg.

I. AZ ÁLLATFAJTÁK NEVÉNEK HELYESÍRÁSI SZABÁLYAI

BEVEZETÉS

A szaknyelvek helyesírásának alakulásában közös vonás, hogy a kezdeti sokféleséget, tarkaságot az egységes írásmódra való törekvés váltja föl. A magyar állatfajtanevek egységes írásmódjának kidolgozására az igény már régóta élt a szakmai körökben, de a munkálatok elkezdésére az elhatározó lökést a Magyar nagylexikon szerkesztésének megindulása adta meg: a lexikonban, mint egységes műben egységes írásmódnak kellett érvényesülnie az állatfajták nevének írásában is.

A rendezés munkájának talán legnagyobb elvi nehézsége az a – szakemberek előtt jól ismert – körülmény volt, hogy a fajta fogalmának definíciója nem mindig problémamentes. Ezért úgy kellett döntenie, hogy a jelen szabályzat fajtán a tenyésztett állatok bizonyos körét érti, és nem különbözteti meg a fajtakör, a fajta, a válfajta (fajtaváltozat), a tájfajta, az alfajta, a fajakonstrukció és ebben az értelemben a típus, valamint a törzs és a mutáció fogalmát. Ezek némelyikét ugyanis a szakírók esetenként más-más módon értelmezik; ezenkívül egy-egy populáció az idő folyamán átkerülhet az egyik kategóriából a másikba. Nem szerepelnek a szabályzatban azok a hibridek, amelyek írásmódjuk tekintetében a névadótól rögzített formát követik, s esetükben még egyénieskedő, sőt bizarr írásképek is előfordulhatnak.

A jelen szabályzat alapját egy több mint ezerszavas szógyűjtemény képezi. Ennek adatai olyan kiadványokból valók, amelyek a század elejéig visszamenően reprezentálják a szakírók fajtanevadási felfogását. Az ötvenet meghaladó számú kötet között szakkönyv, kézikönyv, tankönyv, enciklopédia, egyetemi jegyzet, évkönyv, népszerűsítő kiadvány, lexikon, szótár egyaránt megtalálható. A heterogén halmazban egy-egy fajtanev természetesen ismételtelen előfordult eltérő vagy megegyező írásmóddal. Abból a célból, hogy a mai kor ízlésének és szakmai elvárásainak megfelelő tárgyalási anyag álljon rendelkezésre, a betűrendbe sorolt szóhalmazt először az MTA Állattenyésztési és Takarmányozási Tudományos Bizottsága kapta meg azzal a kéréssel, hogy a bizottsági tagok a szakma követelményeinek megfelelően jelöljék meg a tőlük helyesnek tartott írásmódot mindegyik fajtanev esetében. A szabálytervezet kidolgozásakor tehát már egy homogénebb listára lehetett támaszkodni.

A szerkesztők (*Jávorka Levente*, Állatorvos-tudományi Egyetem, Állattenyésztési Tanszék; *Fábián Pál* és *Hőnyi Ede*, MTA Magyar Nyelvi Bizottság) szigorú következetességgel arra törekedtek, hogy a jelen szabályzat ajánlásai összhangban legyenek A magyar helyesírás szabályai 11. (1984. évi) kiadásának rendelkezéseivel, az Állatorvosi értelmező szótárnak (1984.) és helyesírási Függelékének felfogásával, továbbá tekintetbe vették más tudományterületek helyesírási szokásrendszerét is (Priszter Szaniszló: A magyar növénynevek helyesírási szabályai. 1985.; Gozmány László: A magyar állatnevek helyesírási szabályai. 1994.).

Az így kikristályosodott elvekre épített szabályrendszert az MTA-nak mind Állattenyésztési és Takarmányozási Tudományos Bizottsága, mind Magyar Nyelvi Bizottsága elfogadta.

Budapest, 1995. június 19.

Dr. Dohy János
az MTA Állattenyésztési és Takarmányozási
Tudományos Bizottságának elnöke

Dr. Fábián Pál
az MTA Magyar Nyelvi
Bizottságának elnöke

SZABÁLYOK

1. Minden fajtanevet kisbetűvel kezdünk, akár köznévi, akár tulajdonnévi eredetű: *komondor, racka, tükkörponty, versenyposta, angol agár, bonyhádi magyar tarka, tiroli szürke marha; saintgermaini vizsla; szeremley tyúk, orlov ló, santa gertrudis marha; stb.*
2. A fajtanevek két alakban használatosak.
 - a) A teljes fajtanév az a forma, amelyben a fajnév is szerepel:
komondor kutya charolais marha
mangalica sertés charolais juh
hortobágyi nóniusz ló charolais ló stb.
szeremley tyúk stb.
Megjegyzés:
A teljes fajtanévben szereplő jelző bizonyos esetekben fajnévvé válhat:
merinó juh ~ merinó → német húsmerinó
shorthorn marha ~ shorthorn → hússhorthorn
szetter kutya ~ szetter → ír szetter stb.
 - b) A rövid fajtanév az a forma, amelyben a fajnév nem szerepel:
komondor charolais (lehet több faj neve is) stb.
mangalica
hortobágyi nóniusz
szeremley stb.
Megjegyzés:
 - a) A jelen szabályzatban a továbbiakban a rövid fajtanév után – szükség esetén, eligazító szöveggörnyezet hiányában – zárójelben szerepel a fajnév: *komondor* (kutya), *hortobágyi nóniusz* (ló), *szeremley* (tyúk), *cigája* (juh) stb.
 - b) Több esetben – a szakmai hagyományok szerint vagy a szöveggörnyezetet figyelembe véve – csak a teljes fajtanév, illetőleg csak a rövid fajtanév használatos.
3. A rövid fajtanév lehet:
 - a) egyelemű, egyszerű szó: *hereford* (marha), *lipicai* (ló) stb.
 - b) egybeírt összetett szó: *gyöngyplatina* (róka), *rongybaba* (macska), *vöröstarka* (marha), *télikek* (nyérc), *finomposztógyapjas* (juh), *havannarex* (macska), *grönlandkék* (róka), *bajkálontúli* (juh), *himalájajellegű* (macska) stb.
 - c) különírt egyszerű szavakból álló többelemű kapcsolat: *tejelő magyar barna* (marha), *bonyhádi magyar tarka* (marha), *fehér kék belga* (marha) stb.
 - d) egybeírt összetett szavakból álló többelemű kapcsolat: *kovácsoltkék tyúktarka* (galamb) stb.
 - e) egymástól különírt egyszerű és összetett szavakból álló egyes kapcsolat: *barna kovácsolt magyar tyúktarka* (galamb), *magyar hidegvérű* (ló), *középnagy fehér angol* (sertés) stb.Megjegyzés:
Rövid fajtanevek úgy is keletkezhetnek, hogy a fajtanévben szereplő jelző vagy a jelzők közül valamelyik elmarad: *angol telivér* (ló) ~ *telivér* (ló), *shetlandi póniló* ~ *shetlandi* (ló), *bonyhádi magyar tarka* (marha) ~ *bonyhádi* (marha) stb.
4. A rövid fajtanevek jelentős része – többnyire egyszerű szavakból álló – melléknevek kapcsolatából áll. E szókapcsolatok tagjait egymástól különírjuk: *svájci barna* (marha), *bécsi kék* (nyúl), *kék belga* (marha), *tejelő magyar barna* (marha) stb.;

hasonlóképpen: *kárpáti borzderes* (marha), *holland vöröstarka* (marha), *fehér fejű ukrán* (marha), *kovácsoltkék magyar tyúktarka* (galamb) stb. [Vö. 3. c),d),e).]

5. A teljes fajtanevek egy része vagy jelentéstömbösítő, vagy jelentéstömörítő összetett szó. Ezeknek elemeit – a közsói helyesírás szabályait követve – egybeírjuk.
- a) Jelentéstömbösítés révén úgy keletkeznek fajtanevek, hogy két, eredetileg különírt szó együttes jelentése más, mint a kapcsolatot alkotó elemek értelmének összege: *ügető ló* (ló, amely üget); de: *ügetőló* (fajtanév); hasonlóképpen: *tejelőmarha*, *vontatókutya*, *futókacsa*, *hátasló* stb.
- b) Jelentéstömörítés révén úgy keletkeznek fajtanevek, hogy többszavas szerkezetek értelme sűrűsödik egyetlen szóba: (a) *tükör* (fényességéhez hasonló bőrű) *ponty* = *tükörponty*; hasonlóképpen: *sportló*, *lapálymarha*, *palotakutya*, *májliba*, *viadortyúk*, *pávagalamb*, *templommacska*, *hangajuh*; *rézpulyka*, *ezüstróka*, *porcelánkopó*, *gyöngyplatinaróka*; *angórakecske*; stb.

Megjegyzés:

- a) A színbeli hasonlóságra utaló főneveket az 5. b) pont alapján írjuk egybe a fajnevekkel: *kobaltnyérc* = (a) *kobalt*(hoz hasonlóan kékes szőré) *nyérc*; stb.
- b) A tulajdonnevek és közsók egybeforrásából keletkezett jelentéstömörítő fajtanevek alkotóelemeit az 5. b) pont alapján egybeírjuk: *alaszkekék* = *Alaszka* (egéhez, tengeréhez hasonlóan) *kék*; stb.
6. A tulajdonnevekből keletkezett fajtaneveket a következőképpen írjuk.
- a) Az egyelemű magyar tulajdonnevekből lett fajtaneveket eredeti írásmódjukat megtartva, de kis kezdőbetűvel írjuk:
Szeremley	<i>szeremley</i> (tyúk)
Tanganyika stb.	<i>tanganyika</i> (marha) stb.
- b) A latin betűs írású egyelemű idegen tulajdonnevekből lett fajtanevekben az átadó nyelv írásmódját megtartjuk, de kisbetűvel kezdve írjuk őket:
Bombay	<i>bombay</i> (macska)
Galloway	<i>galloway</i> (marha)
Berkshire	<i>berkshire</i> (sertés)
Dobermann stb.	<i>dobermann</i> (kutya) stb.
- c) A latin betűs írású többelemű idegen tulajdonnevekből lett fajtanevekben az idegen írásmódot csupa kisbetűvel írva tartjuk meg:
Santa Gertrudis	<i>santa gertrudis</i> (marha)
New Hampshire	<i>new hampshire</i> (tyúk)
Costeno con Cuerno	<i>costeno con cuerno</i> (kutya)
blonde d'Aquitaine stb.	<i>blonde d'aquitaine</i> (marha) stb.
- d) A latin betűs írású, többelemű, kötőjellel kapcsolt idegen tulajdonnevekből lett fajtanevekben az idegen írásmódot csupa kisbetűvel írva, a kötőjel elhagyásával tartjuk meg:
Romney-Marsh	<i>romney marsh</i> (juh)
Maine-Anjou	<i>maine anjou</i> (marha)
Ile-de-France stb.	<i>ile de france</i> (juh) stb.
- e) A hagyományosan magyarosan írt idegen eredetű tulajdonnevek a fajtanevekben is megtartják magyaros írásmódjukat, de kisbetűvel kezdve írjuk őket:
Alaszka	<i>alaszkekék</i> (róka)
Grönland	<i>grönlandkék</i> (róka)
Havanna	<i>havanna</i> (macska)
Kohinoor stb.	<i>kohinoor</i> (nyérc) stb.

7. A teljes fajtanevekben a fajnévtől különírjuk:

- a) a mellékneveket: *tarka marha, cirmos macska, pireneusi hegyi kutya, vöröstarka marha, ezüstpetyyes macska, kovácsoltkék galamb; bécsi kék nyúl, dán vörös marha, hortobágyi nóniusz ló; stb.*
- b) a főnévi jelzőket: *komondor kutya, mangalica sertés, cigája juh; gidrán ló, nóniusz ló; stb.*
- c) az idegen elemeket: *charolais marha, cornish tyúk; gir zebu; stb.*

8. A mellérendelő szókapcsolatokból keletkezett fajtanevekben az egymásnak mellérendelt tagokat kötőjellel kapcsoljuk össze: *dishley-merinó (juh), duroc-jersey (sertés), holstein-fríz (marha), aberdeen-angus (marha), furioso-north star (ló); maremmano-abbruzzese pásztorkutya; stb.*

Megjegyzés:

Az ilyen kötőjeles kapcsolatokról alakult jelzőket sohasem írjuk egybe sem a fajnevekkel, sem más szavakkal, tehát: *dishley-merinó juh* (nem dishley-merinójuh); *ahal-tekín ló* (nem ahal-tekínló); *aberdeen-angus tenyésztő* (nem aberdeen-angustenyésztő); stb.

9. A földrajzi nevekből *-i* képzővel alakult fajtaneveket kisbetűvel kezdjük, és – tekintet nélkül az alpforma eredeti tagoltságára – mindig egybeírjuk. Egyéb vonatkozásokban azonban megtartjuk az alapforma írásmódját.

a) Egyelemű nevekből lett fajtanevek:

Nápoly	nápolyi	<i>nápolyi</i> (sertés)
Poitou	poitou-i	<i>poitoui</i> (szamár)
Róma stb.	római stb.	<i>római</i> (galamb) stb.

b) Egybeírt földrajzi nevekből lett fajtanevek:

Bajorország	bajorországi	<i>bajorországi</i> (ló)
Muraköz stb.	muraközi stb.	<i>muraközi</i> (ló) stb.

c) Kötőjeles földrajzi nevekből lett fajtanevek:

Rajna-vidék	Rajna-vidéki	<i>rajnavidéki</i> (tyúk)
Kras-medence	Kras-medencei	<i>krasmedencei</i> (kutya)
Szent Bernát-hegy	Szent Bernát-hegyi	<i>bernát-hegyi</i> (kutya)
Man-sziget	Man-szigeti	<i>manszigeti</i> (macska)
Kelet-Poroszország	kelet-poroszországi	<i>keletporoszországi</i> (ló)
Észak-Schleswig	észak-schleswigi	<i>északschleswigi</i> (marha)
Saint-Germain	saint-germaini	<i>saintgermaini</i> vizsla (kutya)
Tien-san stb.	tien-sani stb.	<i>tiensani</i> (juh) stb.

d) Különírt földrajzi nevekből lett fajtanevek:

Moson megye	Moson megyei	<i>mosonmegyei</i> (marha)
Ipoly mente	Ipoly menti	<i>ipolymenti</i> (marha)
Berry vidéke	Berry vidéki	<i>berryvidéki</i> (juh)
Don melléke	Don melléki	<i>donmelléki</i> (kecske)
Száva völgye	Száva völgyi	<i>szávavölgyi</i> kopó (kutya)
Serre de Aires stb.	Serre de Aires-i stb.	<i>serredeairesi juhászkutya</i> stb.

Megjegyzés:

Az egymásnak mellérendelt *-i* képzős földrajzi nevekből lett fajtaneveket azonban a 8. pont szerint írjuk:

Murnau+Werdenfels	murnau-werdenfelsi	<i>murnau-werdenfelsi</i> (marha)
Hannover+Braunschweig	hannover-braunschweigi	<i>hannover-braunschweigi</i> (sertés)
Tolna+Baranya stb.	tolna-baranyai stb.	<i>tolna-baranyai</i> (juh) stb.

10. Ha egyébként idegen írásmódú szavak vagy tulajdonnevek fajtanévvé válva teljesen meghonosultak, magyarosan írjuk őket.

- a) Idegen közszavakból magyar fajtanevek:
merino	<i>merinó</i> (juh)
karakul	<i>karakül</i> (juh)
electoral stb.	<i>elektorál</i> (juh) stb.

- b) Idegen tulajdonnevekből magyar fajtanevek:
Noricum	<i>nóri</i> (ló)
Simmental	<i>szimentáli</i> (marha)
Saanental	<i>számentáli</i> (kecske)
Velsum	<i>velszumi</i> (tyúk)
Lipizza	<i>lipicai</i> (ló)
Ankara	<i>angóranyúl</i>
Nonius	<i>nóniusz</i> (ló)
Gidran stb.	<i>gidrán</i> (ló) stb.

11. Idegen helyesírások mellékjeles betűi helyett általában a mellékjel nélküli magyar alapbetűket használjuk:

Mocanita	<i>mocanita</i> (marha)
český fousek	<i>cesky fousek</i> (kutya)
slovenský čuvač	<i>slovensky cuvac</i> (kutya)
cao da terra da Estrella	<i>cao da terra da estrella</i> (kutya)
Rodt Dansk Malkekevoeg stb.	<i>rodt dansk malkekevoeg</i> (marha) stb.

12. A nem latin betűs írású nyelvekből átvett fajtaneveket magyarosan írjuk:

Besztuzsev	<i>besztuzsev</i> (marha)
Orlov	<i>orlov</i> (ló)
Bugyonnij stb.	<i>bugyonnij</i> (ló) stb.
chowchow	<i>csaucsau</i> (kutya) stb.

II. NYELVERÓZIÓ ELLEN A SZAVAK SÚLYÁVAL

1. mottó

"A szaknyelv élő, organikus képződmény, amiből következik, hogy egy nómenklaturai reform mégoly racionálisnak tűnő javaslatait sem lehet mindenki számára kötelezően előírni."

(Kassai T.: Magyar Állatorvosok Lapja, 1990/3.)

2. mottó

HALVE FERKSNER I LET SUKKERLAGE
FELEZETT ÓSZIBARACK SZIRUPBAN (GÖRÖG)

Ingredienser: Ferskner, vand, sukker/Összetétel: Ószibarack, Viz, Cukor

Nettovægt/Töltösúly: 850 g – Drænet vægt/Töltő tömeg: 480 g

Produktionsdato: Se dasens/Gyártási idő: A doboz tetején

Mindst holdbar til og med: 1995/Eltarthatóság: 1995 végéig

Fremstillet i Gra kenland af/Gyártja/(Görögország): PR. PAVLIDES S.A.

Importeret af/importálja és forgalmazza: Topp Group Foreign Trade Company Ltd., Bp.

3. mottó

Isten malmai lassan örölnék, időnként úgy tűnik, mintha visszafelé járnának.)

Az MTA Állattenyésztési és Takarmányozási Tudományos Bizottsága 1995 áprilisában két nyelvi kérdésben foglalt állást. Az első – egyéb, már létező szaknyelvi szabályokhoz hasonló formában – az állatfajta nevének helyesírását szabályozza. Ez esetben a nyelvészeti szakmával való összefogásra volt szükség (amelyet az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága képviselt), hogy megszülessen az eredmény, amely minden bizonnyal örömeire szolgál a szakmai igényességgel bíró oktatóknak, gyakorlati tenyésztőknek, kutatóknak, igazgatási és felügyeleti feladatot ellátó kollégáknak, újságíróknak. Míg e kérdés több száz vagy inkább több ezer szó írásmódját érinti, a második csupán egy döntésre vonatkozik: kívánunk-e külön kifejezést használni arra, hogy az állat *milyen nehéz*, és arra, hogy *milyen terjedelmes*? E döntés az állat súlyát és tömegét kifejező fogalomra, illetve szakkifejezésre vonatkozik, mely szerint az Állattenyésztési és Takarmányozási Tudományos Bizottság ezek hagyományos, köznyelvi, de az SI terminológiájával nem egyező használatát tartja helyesnek, illetve kéri az arra való visszatérést. Ha az első állásfoglalás realizálásához egy másik akadémiai tudományos bizottsággal való összefogásra volt szükség, a második esetben nehezebb a helyzet, mert azokat a szakembereket, kollégákat kell összefogni, akik már beletörődtek abba, hogy a szaknyelv szegényebb lett egy szakkifejezéssel. Ha szabad e folyóirat hasábjain nem szakmai fejtegetésekbe bocsátkozni, úgy azt kell mondani: e kívánalom megvalósítása nem szakmai, hanem politikai ügy, hiszen valójában a polgári engedetlenség fogalmkörébe tartozik. Ilyen értelemben pedig csak széleskörű összefogással s nyelvünk iránt érzett szeretettel érünk el eredményt. De ezt diktálja az érdekünk is: ha igaz az, hogy a szakember számára a nyelv munkaeszköz, akkor ezt az eszközt nem szabad gyöngíteni, az eszköztárat egyetlen szóval sem szabad csökkenteni.

Ez volt az elv, amely alapján az Állattenyésztési és Takarmányozási Bizottság meghozta döntését, de ennek okát szükségesnek tartjuk kissé bővebben megmagyarázni.

Fizikai értelemben: a súly az az erő, amellyel a Föld a testeket vonzza, de a közéletben a súlyt a testek tömegének mérésére használják; a tömeg valamely test anyagának összessége, de ugyanazon a helyen a test tömege arányos a súlyával. Előre kell bocsátani, hogy a bizottság nem a fizikai törvényeket kívánja megcáfolni, még csak

nem is az SI-t óhajtja kifogásolni, netán elvetni, hanem csupán nem tartja szükségesnek az állatok súlyának különbségtételét a gravitáció függvényében, vagyis elhanyagolhatónak tartja a szélességi körönkénti súlynövekedést az egyenlítőtlől a sarkokig; legalábbis az ilyen mértékű pontossággal szerzett hasznot nem tartja arányosnak a szaknyelv mégoly csekély mértékű elszegényedésével; csupán az állattenyésztés-tudomány szaknyelvét kívánja megvédeni az erőziótól, amennyiben kiáll amellett, hogy területének szakkifejezéseit az eredeti értelmükben kell használni.

Hogy lássuk, a tenyésztői szaknyelvben mit is takar e két kifejezés, néhány példával megvilágítjuk, hogy szakíróink hagyományosan milyen értelemben használták a súly és a tömeg szót. HANKÓ (1954) a *szimmentáli marhával* kapcsolatban: "A test tömege közép magas, széles, mély és dongás. A tehenek súlya ... középtértékben 650 kg." NAGY és PAP (1957): "Két erős bivalyökör (fejenként 650-700 kg-os élősúlyban) ... a szekér súlyán kívül 16-18 mázsás terület különös megerőltetés nélkül szállít Általában ... a nagyobb testtömegeg az igás állat nagyobb erőt tud a járomba fektetni. Éppen ezért a nemesítés során a bivaly testtömegének bizonyos növelésére is törekedni kell, mert így a tejhozam érintése nélkül sikerülhet kedvezőbb vágósúlyokat is elérni". ÓCSAG (1960) szerint: "A mezőhegyesi félvér ... igen tömegessé fejlődött. Nagy testtömege, szilárd, nagytömegű csontozata pedig alkalmassá teszi a mezőgazdasági munkára. Súlya 540 kg. A magyar ló tömegének javítására hivatott fajta". KELEMÉRI (1967) a relatív tejtermeléssel kapcsolatban megállapítja, hogy "az élősúly a tehén testtömegének nem mindig hű kifejezője", ami azért lényeges, mert valójában nem a kis élősúlyú (sovány, üres gyomrú, nem vemhes), hanem a kis élőtömegű állat termel gazdaságosabban. HORN és DOHY (1970) a *szarvasmarha optimális testtömegét, illetve testnagyságát* a következő adatokkal jellemzi: *marmagasság, övméret, élősúly*. Közlik a "testtömeg indexét" is, melyet úgy számítunk ki, hogy az övméret százszorosát osztjuk a marmagassággal. Ugyanezen az oldalon: "A testsúly megállapítása. Az élősúly megállapítására minden mérleg alkalmas, amelynek mérőlapjára az állat nyugodtan ráállhat". A fenti idézeteket az elrendelt szóhasználatlaltal képtelenség értelmezni és megérteni. (Az erdészeti szakirodalomban például a tömeggyarapodás az erdő növekedését jelenti tömör köbméterekben kifejezve.)

Hogyan agítal ezek után a MÉM INFORMÁCIÓS KÖZPONTJA 1979-ben? "Ha ... egyes szakemberek ellene vannak valamelyik SI-egység használatának, ezzel a többi országot nem tudják visszatartani a bevezetéstől; hosszú távon önmagukat, vagy hazai szakterületüket szigetelik el a technikai fejlődéstől és a világpiactól. A fejlett országok többsége határozott intézkedéseket tett a bevezetésre, összhangban a nemzetközi szervezetek (KGST, EGK) határozataival." Mint cseppben a tenger mutatkozik meg itt egy szó történetében emberi mentalitásunk: könnyen elhiszük, hogy igazán újat, jobbat, "korszerűbbet" a régi "elavult" értékek szétrombolásával teremthetünk, hogy aztán ezeket "unokáink se láthassák". Ne láthassák, hogy ne legyen módjuk eldönteni, ők mit választanak. Esetünkben a Minisztertanács hitt, mert hinni akart a szaktanácsadóinak, mi pedig elhittük a Minisztertanácsnak, hogy csak akkor nem szigeteljük el magunkat a világpiactól (csak úgy csatlakozhatunk Európához – mondanánk ma), ha elfogadjuk az új mértékrendszert.

Az egy másik kérdés, hogy megnézheti magát az Amerikai Egyesült Államok, amiért nem alkalmazkodott a mi rendszerünkhöz, és még mindig fontban méri a súlyt és mérföldben a távolságot – köztünk és közte. Mi döntöttünk a tizedes rendszer mellett, majd fölzárkóznak hozzánk, ha eljön az ideje. Az is más kérdés, hogy az ember könnyebben számol mázsában és dekában, mint tonnában és grammban, mert ezek kívül esnek érzékelésünk határain: egy tonnát nem tudunk megmozdítani, egy grammot nem

érzünk meg a tenyerünkben. Lelkünk rajta, hogy megfosztottuk unokáinkat a természetes érzékelés élményétől: higgyenek ők csak a mérlegnek, a műszernek.

A kérdéses szakkifejezéshez és az állattenyésztés szakterületéhez visszatérve megállapíthatjuk, mindnyájan elhittük, hogy ami történt: fátum. S ha már a sors így hozta, miért ne legyünk mi a nyelvújítók, s miért ne legyünk könnyen nyelvújítók, hiszen itt van kéznél egy kifejezésünk, amelyet úgysem definiált soha senki, egyszerűen csak használtuk szaknyelvünk színesebbé tétele érdekében. Ez volt a *tömeg*, az élőtömeg, az állatok tömeges mivolta, megjelenése. Írhattunk volna helyette többek között méretestet, nagyot, terjedelmeset, esetleg szivacsosat, még súlyosat is. Követve azonban "állami vezetésünk" útmutatását, és hívéen technokrata szaktanácsadóinak, fölálodoztuk e szavunkat, és megalkottuk az élőtömeget, a testtömeget, az élőtömeggyarapodást, sőt élőttesttömeggyarapodást és társait. Bizonyára beleborzongtunk vagy a kellemetlen érzésbe, hogy kénytelenek vagyunk ezeket leírni, vagy a büszkeségbe, hogy mi vagyunk az elsők, akik valamilyen összefüggésben először leírhatták ezt a szót: mindannyiszor újra megölvén nemcsak a betiltott *súlyt*, hanem a régi értelmű, méretenesset kifejező *tömeget* is. Vagy mint lektor átjavíthatuk – mert ez volt a kötelességünk – kollégánk, tanítványunk írásában a súlyt tömegre, aki hamarosan beletörődött abba, hogy a lektor úgysis átjavítja, tehát meg sem kísérelte a súly szót használni.

Folytatva az idézeteket, nézzük meg ezek után, hogy főhatóságunk milyen példamutató módon szolgálta az új rendszert, miközben a szükségesnek vélt mértékben példát nyújt a „szép” magyar nyelv használatára is a következő kiragadott mondatokban (FM BIOLÓGIAI ALAPOK FŐOSZTÁLYA, 1992). "*A nemzetközi baromfihús piacon egyre inkább fokozódott a kereslet a pulykahús iránt, mint tovább feldolgozásra alkalmas hús alapanyag iránt, a kereskedelemben félkész és konyhakész állapotban megjelenő termékre. Kereskedelmi igény szerint meghatározó a grill tömeg és ezen belül a csont és bőr nélküli mell és felső comb tömeg. Ilyen elvárások miatt gigant pulyka aránya az elmúlt években a 72%-ot is elérte hazánkban. ... A legfontosabb értékmérőekben (grill tömeg, csak mell bőr és csont nélküli tömege) kb 50%-os javulást ért el a tenyésztők, a vágási kitermelésben (grill tömeg az élő tömeg %-ban 5-10%-os). Az értékes húsrészek aránya az élőtömeg%-ban is 5% körüli értékkel kedvezőbb.*" A következő példa egy „volt” nyugati (tehát fejlett) ország kiadványából való. Szakkifejezések a rostocki Wilhelm Pieck Egyetemen készült dolgozathoz (BAUMGARTL, 1986): *Schlachthofmasse, Einstellungs-masse, Lebendmasseentwicklung, Lebendmassezunahme* (vagyis: vágótömeg, hízóbaállítási tömeg, élőtömeg-növekedés, élőtömeg-gyarapodás). A következő példa egy még mindig létező, sőt az előbbi országot is magába foglaló országból való. A Bajor Állami Állattenyésztési Intézet kiadványában (JAHRESBERICHT, 1994) a következő kifejezések olvashatók: *Einstellgewicht, Stallendgewicht, Körpergewicht; Eigewicht, Eimasse* (vagyis: beállítási súly, végsúly, testsúly; tojássúly, tojástömeg: ez utóbbi az egy tojóciklus alatt tojt tojások összsúlyát jelenti a német baromfitenyésztők körében). A négy nyelvű svájci bikakatalógus (KSW SCHWITZERLAND, 1992) a következő kifejezéseket használja: *Gewicht, Entwöhnungsgewicht, 12 Monate Gewicht; Poids, Poids au sevrage, Poids a 12 mois; Peso, Peso al disavezamento, Peso al 12 mesi; Peso, Peso al sevrage, Peso al 12 meses* (vagyis: súly, választási súly, 12 hónapos súly). A Bulletin de l'Élevage français című állattenyésztési szakfolyóirat (1984/N°17) az északardenni lóról a következőt írja: "*le poids adulte de 1000 kg pour les mâles*" (vagyis: a kifejlett mén súlya 1000 kg. A FAO folyóiratában (ANIMAL GENETIC RESOURCES INFORMATION, 1992) a következő kifejezések olvashatók: *Mature weight, kg; Birth weight, kg* (vagyis: kifejlett kori súly, kg; születési súly, kg). A nemzetközi hírnevű baromfitenyésztő, CRAWFORD 1990-ben

megjelent, és Hollandiában, Angliában, az USA-ban és Japánban kiadott könyvében a következő kifejezéseket használja: *body weight*, *egg weight*, *eight-week weight* (vagyis: testsúly, tojássúly, nyolchetes súly). Az Állattenyésztés és Takarmányozás című magyarországi szakfolyóiratban JAKSA (1994) a sertések értékmérő tulajdonságaival kapcsolatosan a következő kifejezéseket használja: *élősúly*, *súlyfelvétel*, *súlygyarapodás*, *a színhús súlya*, *a bal fél hideg súlya*, *az értekes húsrész súlya* (vagyis: nagyszerű érzés, hogy ezt már nem fordításból, hanem eredetiben idézhetjük).

E néhány, de a valóságot hűen tükröző példa elolvasásával könnyebben dönthetjük el, hogy melyik szó használata esetén "szigeteljük el magunkat igazán a fejlett országoktól".

Ezek után az MTA Állattenyésztési és Takarmányozási Tudományos Bizottsága nevében kérünk minden állattenyésztőt, állattenyésztési szakíró, hogy érezze szívügyének – a maga helyén – egy szó megőrzését is nyelvünkben mert ez akkor sem elveszett ügy, ha időközben számos szakkönyv és tankönyv az előírt szóhasználattal élt. Ezt azzal a tudattal kell tennünk, hogy áldozatot hozunk az utódainkért: az is, aki ebben nehezen ért egyet, de az is, aki segít meggyőzni a nehezen egyetértőket.

IRODALOM

- Animal Genetic Resources Information. (1992). United Nations Environment Programme, Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome. 10.
- Baumgartl, M. (1986). Ergebnisse der Prüfung von Fleischrindbullen aus der Kombinationskreuzung auf ihre Eignung zur Masthybridproduktion. Inaugural-Diss. Wielhelm-Pieck-Universität, Rostock.
- Bayerische Landesanstalt für Tierzucht (1994). Jahresbericht. Grub.
- Bulletin de l'Élevage français. L'élevage. (1984). 17.
- Crawford, R. D. (1990). Poultry Breeding and Genetics. Elsevier. Amsterdam - Oxford - New York - Tokyo.
- FM Biológiai Alapok Fejlesztési Főosztálya (1992). A hazai genetikai alapok és fejlesztésük iránya. III. Állattenyésztés.
- Hankó B. (1954). A magyar háziállatok története ősidőktől maig. Művelt Nép Kiadó, Budapest
- Horn A., Dohy J. (1970). A világ szarvasmarhafajtái értékelésük és nemesítésük. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Jaksa Emilia (1994). Az eltérő intenzitású takarmányozás hatása a sertések teljesítményére. Állattenyésztés és Takarmányozás. 43. 4.
- Keleméri G. (1967). A tehén élősúlya, relatív és abszolút tejtermelése közötti korrelációk vizsgálata. Disszertáció. Témavezető: Dohy J. Állatorvostud. Egyetem. Tnszkvez.: Horn A. Budapest.
- KSV Switzerland. (1992). Livestock, Semen, Embryos. The official and leading company for the swiss export.
- MÉM Információs Központja (1979). Tájékoztató a mértékegységek használatáról. Budapest.
- Nagy M., Pap I. (1957). Bivalytenyésztés. Mezőgazdasági és Erdészeti Állami Kiadó, Bukarest.
- Ócsag I. (1960). Lótenyésztés. In: Állattenyésztési enciklopédia. Szerk.: Horn A. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.